

ТМ	Г. XXXII	Бр. 3	Стр. 585 - 593	Ниш	јул - септембар	2008.
----	----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 159.922.1:316.356.2

Стручни рад

Примљено: 26.04.2007.

Снежана Видановић

Филозофски факултет

Ниш

КОНЦЕПТ АНДРОГИНОСТИ И ПОРОДИЧНЕ УЛОГЕ

Резиме

Аутор на основу теоријских расправа и истраживања разматра концепт андрогиности који по традиционалном схватању представља полну улогу у којој постоји баланс између позитивних маскулиних и фемининих обележја. Мада многа досадашња истраживања подвлаче позитивне аспекте андрогиности, уочљиво је да, у зависности од специфичних варијабли укључених у истраживања андрогиности, резултати варирају и нису увек сагласни. Осим на индивидуалном плану, концепт андрогиности се сагледава и у односу на шири контекст породичног функционисања, посебно родитељства.

Кључне речи: полне улоге, андрогиност, родитељство

Уверена сам да су данашњи очеви, генерално, много више негујући или бар на манифестном плану сензитивнији на потребе детета него што су то били њихови очеви. Један број мушкараца је у великој мери инкорпорирао улогу "новог оца". У складу са том новом улогом они се могу посветити подизању деце и кућним обавезама дајући простора и подршке супрузи за лични и професионални развој. До недавно је у овим, доминантно патријархалним срединама, то било изузетно ретко. Шта се десило? У нешто ширем контексту можемо се запитати да ли су родитељи деце рођене, на пример, тридесетих или педесетих година прошлог века били у неким емоционално значајним аспектима функционисања другачији од данашњих родитеља. У клиничкој пракси се приликом присећања периода детињства од стране представника тих генерација понекада сусрећемо са

формулацијом: "Били су то прави родитељи". Несумљиво да синтагма "прави родитељи" може имати веома различиту конотацију. Али, можемо ли претпоставити да то једним делом подразумева да су то били прави мушкарци и праве жене у смислу јасно дефинисане маскулине и феминине улоге?

Сведоци смо да све више новинских чланака, медији уопште, постављају женама и мушкарцима нове границе које се поједностављено могу схватити као принципи шта све "треба и мора" нови мушкарац и нова жена. Повремено се чује мишљење да данас дечаки одрастају у времену у коме све више постоји конфузија у погледу некада свемоћног мушког полног идентитета. Заговорници таквог става се питају да ли бити већи, бржи, храбрији јесу још увек незаобилазни циљеви ка којима треба дечак тежити у постизању целовитог мушког идентитета.

Мада су тзв. "женске студије" у великој мери постале део општег образовања, бар у западној култури, чини се да нам предстоји једно ново подручје које би се могло назвати "мушким студијама". Мушкарци су све до шесдесетих година прослог века били готово једини испитаници у психолошким експериментима и истраживањима, а да су, заправо, веома ретко били предмет проучавања сами по себи. Независно од феминистичких оријентација, психолошкој јавности "мушке студије" могу бити интересантне не само као покушај размевања нове позиције "угрожених" мушкараца, већ и у односу на шири оквир разматрања родитељства, донекле измењених породичних и полних улога. У том контексту је занимљив и концепт андрогинности, како на индивидуалном, тако и на ширем родитељском плану.

Концепт андрогености

У многим теоријским разматрањима и студијама прихваћен је модел и истраживачки приступ Сандре Бем (Sandra Bem). Ауторка развија концепт андрогинности сматрајући да маскулиност и фемининост нису супротни полови на замишљеном континууму (Bem, 1974). Другим речима, уколико особа има изражене маскулине црте, не значи аутоматски искључивање фемининих црта (мада је и то могуће). Андрогиност подразумева присуство изражених маскулиних и фемининих обележја у једној особи. Она није биолошки одређена, нити је синоним за сексуално понашање или сексуалну преференцију. Спенс и сар. (према Видановић, Тодоровић и Хедрих, 2006) су предложили редефиницију андрогинности као поседовање маскулиних и фемининих особина у високој мери, што значи да је могуће идентификовати четири различите полне улоге: маскулину, феминину, андрогину и недиференцирану (овакав концепт касније је прихватила и Сандра Бем).

Бем верује да су андрогини људи слободнији, прилагодљивији и емотивно здравији од оних који ограничавају своје понашање у складу са традиционалним полним улогама. За разлику од полно типизираних особе, андрогина особа, будући да ниједан сет особина не доминира, може једнако спремно реаговати и маскулино и феминино, у зависности од захтева одређене ситуације. Тако, на пример, оне могу бити сензитивне и толерантне (феминине црте) у једној ситуацији и асертивне и пуне иницијативе (маскулине црте) у другој. Захваљујући тој флексибилности, Бем претпоставља да су такве особе психолошки адаптивније у односу на оне полно типизираних (феминине жене и маскулини мушкарци). На основу истраживања које је Бем (1977) спровела, андрогине жене и маскулине мушкарце одликује висок ниво самопоштовања, али су друге студије спроведене касније (Flaherty & Dusek, према Guastello & Guastello, 2003) указале да то важи за андрогине особе уопште, независно од пола.

Издајам само неколико закључака истраживања које углавном подржавају теоријски концепт андрогиности Сандре Бем:

- Истраживање Раманаиах (Ramanaiah) и сар. (1995) о односу полне улоге и задовољства животом потврђују хипотезу о андрогиности као најпожељнијем статусу, али само код мушкараца. Код жена, најзадовољније животом су андрогине и маскулине жене, међутим, те две групе се не разликују статистички значајно, што више говори у прилог маскулиности;
- Андрогине особе су вештије, мање анксиозне и социјално активније од других (Campbell и сар., 1981);
- Маскулиност и андрогиност су у негативној корелацији са депресијом, а позитивној корелацији са успешнијим стратегијама превладавања (Cheng, 1999; Stake, 1997);
- Сигурни образац везивања је у позитивној корелацији са андрогиношћу (Shaver и сар., 1996);
- У истраживању Rose и Montemayora (1994) показало се да андрогини адолесценти оба пола постижу боље школске резултате и успостављају адекватније релације са другима, а андрогине девојке имају виши ниво самопоштовања;
- Нађена је позитивна корелација између андрогиније и нивоа креативности (Norlander и сар., 2000; Видановић, 2005).

Мада наведена истраживања подвлаче позитивне аспекте андрогиности, уочљиво је да, у зависности од специфичних варијабли укључених у истраживања андрогиности, резултати варирају и нису увек сагласни. Може се рећи да сам концепт андрогиности још увек нема сасвим јасно и прецизно одређење и захтева како теоријска преиспитивања, тако и даљу емпиријску проверу. На пример, један број студија усвојене полне улоге указују да у неким доменама

функционисања изражена маскулиност има својих предности. У истраживању Marsha i Byrnea (према Lueptow, 2001) показало се да један од битних предиктора постигнућа и самоефикасности у различитим професионалним и академским областима представља доминантна маскулина полна оријентација. Такође, многа испитивања самопоштовања говоре о маскулиности као важном чиниоцу у развоју самопоштовања, за разлику од фемининости за коју се показало да није у значајној мери релевантна. Поменимо и истраживање Лонга (Long, 1986) о односу самопоштовања, маскулиности и фемининости код различитих група жена (запослене жене, жртве породичног насиља, студенткиње и клијенткиње Центра за психолошку помоћ). Показало се да је маскулиност значајан предиктор самопоштовања за све четири групе, док фемининост није била значајан предиктор ни у једној групи.

Резултати студија из ове области нам говоре да је маскулина полна улога у корелацији са менталним здрављем, али да с друге стране не постоје разлике између маскулених и андрогиних особа у погледу опште прилагођености и психолошке равнотеже (Taylor i Hall, према Lueptow, 2001; Whitley, 1983).

Како је усвајање одређене полне улоге дугогодишњи развојни процес, задржимо се нешто више на адолесценцији која својим специфичним захтевима представља посебно важан период полног типизирања. До занимљивих резултата дошли су Guastello i Guastello (2003) који су на узорку од 576 студената и њихових родитеља испитивали андрогиност и емоционалну интелигенцију. У тој студији су синови, у поређењу са очевима, имали израженију андрогиност, али та разлика није била присутна код мајки и ћерки. Истраживачи сматрају да код девојака постоји тенденција ка све већем усвајању типичних маскулених обележја. Нађена је позитивна корелација између андрогиније и емоционалне интелигенције као и сличност усвојене полне улоге мајки и ћерки.

Neilbrun и сар. (1982) је испитивао природу андрогине и неиздиференциране полне улоге код адолесцената (просек 19 год.). Показало се да се у већини случајева андрогини младићи идентификују са мајком са нестеротипном полным улогом коју карактерише комбинација маскулених и фемининих обележја док се младићи недиференцирани у погледу полне улоге најчешће идентификују са мајком изражене феминине оријентације. Подсећам да неиздиференцирана полна улога значи ниску маскулиност и ниску фемининост на основу тестовних процена. Како је у теоријским и клиничким разматрањима концепт недиференциране полне улоге углавном недовољно дефинисан, сматрам да ови резултати могу представљати подстицај ка разумевању из нешто другачијег угла процеса изградње психосексуалног идентитета и неких специфичних психопатолошких испољавања, посебно у области сексуалног функционисања.

Осим на индивидуалном плану, концепт андрогинности је занимљив и у односу на шири контекст породичног функционисања. Један број студија наглашава да је прилагодјавање брачних партнера повезано са андрогиним и маскулиним усвојеним полним улогама партнера (Makstrom-Adams, 1989; Handal и Salit, према Juni и Grimma, 1994). Подвлачи се да се појачане брачне тешкоће јављају код партнера без издиференциране полне улоге. У истраживању Juni и Grimma (1994) процењивано је задовољство браком (Snider 's Marital Satisfaction Scale) четрдесет осам брачних парова, а помоћу БСРИ (Bem Sex Scale Inventory) категорисани су као андрогини (оба партнера), конгруентни у погледу полне улоге (маскулин муж и феминина жена), инконгруентни у погледу полне улоге (муж феминин, жена маскулина) и недиференцирани (ниска маскулиност и фемининост код оба партнера). У односу на полно конгруентне парове, код андрогиних постоји много потпунија емоционална размена и потреба за блискошћу. Значајан налаз је да, генерално, није било разлике између конгруентних и инконгруентних парова у погледу задовољства браком. Испоставило се да су најнезадовољнији они брачни парови који су недиференцирани у погледу усвојене полне улоге. Осим незадовољства браком, одсуство кристализоване полне улоге брачних партнера посредно и непосредно највероватније се одражава и на избор васпитних стилова у процесу подизања деце. И ово истраживање илуструје да је у разумевању сложене брачне динамике један од важних чиниоца и квалитет одређења партнера у погледу полне улоге.

Циљ истраживања Fraina (1979) на узорку андрогиних родитеља био је трагање за факторима који су их на неки начин припремили за прихватање породичних улога које су претежно у неслагласју са традиционалним одређењем и стереотипима. Показало се да је идентификација са родитељима који су представљали позитиван или негативан модел био један од најзначанијих фактора (чак у 55% случајева). До сличних резултата је дошао и Duindam (према Jansz, 2000) у својој студији. Иначе, већина андрогиних родитеља из Фраиновог (Frain) узорка потицала је из традиционалних породица. Треба поменути да су готово сви андрогини родитељи били ангажовани на послу са пола радног времена. Чини се да тај податак може бити од извесног значаја при сагледавању концепта андрогинности јер се сем психолошких укључују и неки, уверена сам, релевантни социјални и економски фактори.

Андрогиност из другог угла

Да ли су андрогина обележја на индивидуалном и породичном плану увек са позитивним предзнаком? Као што знамо, по традицио-

налном схватању андрогинија је полни идентитет у коме постоји баланс између различитих позитивних маскулиних и фемининих обележја. Медјутим, по мишљењу Woodhill и Samuelса (2004), баланс негативних маскулиних и фемининих црта такође може бити део андрогиности и то би била негативна андрогинија. На пример, андрогину особу може карактерисати висок ниво независности (м), емпатичности (ф), амбиције (м), и толеранције (ф) док особа са негативном андрогинијом може бити субмисивна (ф), себична (м), или импулсивна (ф) и агресивна (м). По мишљењу аутора, андрогиност је мултидимензионални ентитет коју чине пожељне (позитивне) и непожељне (негативне) субкатегорије, и према томе, позитивна андрогиност није исто што и негативна. У већини истраживања која су се бавила андрогиношћу ова диференцијација је просто пренебрегнута, поготово што, колико је мени познато, још увек не постоје тестовни инструменти који би процењивали позитивну и негативну андрогиност.

Што се тиче родитељства, многи антрополози наглашавају да је материнство биолошка датост, неминовност, док је очинство у великој мери културолошки условљено. Постоје и врло симплицистичка објашњења да је биолошка везаност мушкарца за пар мајка-дете непосредно повезана са природом сексуалних релација са мајком. Извесне кроскултуралне компарације указују да је активно укључивање оца у подизање деце веће ако је мајка у стању да сама обезбеди исхрану и ако сама подстиче оца у родитељској улози. Подсетимо се и закључака Маргарет Мид (према Васта и сар, 2005) која је истраживала три племена са Нове Гвинеје чије су се културе и друштвена структура изразито разликовале. У племену *Arapeshi* припадници оба пола исказивали су традиционално "женске" особине личности, а у другом (*Mundugumori*) и мушкарци и жене заједно су се борили и ишли у лов док се одгајању деце посвећивала врло мала пажња. Можда су најзанимљивији били *Tchambuli*. У њиховој култури традиционалне полне улоге биле су замењене. Мушкарци су се усмеравали ка уметничким активностима док су жене имале сву друштвену и економску моћ. Давних тридесетих година Мид је тврдила да не постоји безусловна веза између биолошки датог пола и улоге у друштву те да су традиционалне полне улоге одређене културом. Несумњиво је да је овако виђење људског развоја М. Мид представљало изазов уверењу да су многа понашања у западној култури неизбежно производ генетског наслеђа. Мада М. Мид није говорила о концепту андрогиније, на посредан начин њене опсервације и закључци могу се донекле сагледати и са тог аспекта.

У психолошкој јавности се не ретко указује да помоћ коју мушкарац пружа жени у подизању деце може бити много значајнија данас него икада пре зато што су мајке изоловане од традиционалног

потпорног система. И поред тога, чини се да је још увек превладавајући став и даље да гајење беба, сасвим мале деце није "природни" део активности мушкарца. Наведена истраживања о задовољству партнерским односима (Juni и Grimm, 1994), као и клинички рад са породицом, у извесној мери потврђују да родитељство у којем је мајка респонзивна, а отац "чврст" може бити веома адекватно, мада то свакако није *a priori* универзални модел који води ка успешном родитељству.

При сагледавања негативних и позитивних аспеката андрогинности треба поменути и уверења да брачни партнери треба да имају довољно заједничког да би били и остали блиски и довољно различитог да би се одржала сексуална привлачност. У дуготрајним и стабилним брачним релацијама различитост се може схватити као комплементарност. Заговорници таквих ставова сматрају да андрогиност партнера носи извесан ризик јер тежња ка једнакости искључује тензију која је по некима неопходна за брачне релације. Наводи се да се основа емоционалне и сексуалне привлачности између мушкарца и жене заснива на различитости, а не на сличности, а полна диференцијација је такође важна за нормалан развој детета. Отац није исто што и мајка, нити треба бити. Интеракција оца са дететом није дупликат мајчине већ је допуњава, пружа један другачији квалитет.

Уместо закључка – питања

У својој књизи "Представа о детету у српској култури" Жарко Требјешанин (2000) нас подсећа да је до недавно (метафорички) у нашој култури постојала забрана да отац љуби децу док су мала, све докле док је дете "предљудско биће". Уверена сам да се процес емоционалног развоја деце у неким аспектима променио после скидања тих забрана и реално потпунијег укључивања оца. Додатно, данас све више говоримо о андрогиној мајци и андрогином оцу. Тешко је са сигурношћу предвидети на који начин се усвајање андрогине полне улоге родитеља може одразити на формирање личности детета или битно променити динамику породичних односа. И сам концепт андрогиности још увек нема сасвим јасно и прецизно одређење и сигурна захтева даља теоријска преиспитивања и емпиријску проверу.

Можемо се питати да ли позитивна андрогиност већ представља назнаку "човека новог доба"? Да ли се кроз андрогиност остварује сан мушкарца да поново оживе феминини део себе (жена маскулини) који је "одбачен" убрзо после рођења? Или, како је један аутор у расправи о андрогиности приметио, да ли, у ствари, мушкарци желе само да плачу мало више, а жене нешто мање?

Литература

- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155-162.
- Bem, S. L. (1977). On the utility of alternative procedures for assessing psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45, 196-205.
- Campbell, M., Steffan, J., Langmeyer, D. (1981) Psychological androgyny and social competence, *Psychological Reports*, Vol. 48, 611-614.
- Cheng, C. (1999) Gender role differences in susceptibility to the influence of support availability on depression, *Journal of Personality*, Vol. 67, 439-467.
- Frain, J. (1979). Androgynous parents tell who they are and what they need. *Family coordinator*, Vol 28, 2, 237-243.
- Guastello, D., Guastello, S. (2003). Androgyny, Gender Role Behavior and Emotional Intelligence Among College Students and Their Parents, *Sex Roles*, Vol. 49, 11/12, 663.
- Heilbrun, A. (1981). Gender differences in the functional linkage between androgyny, social cognition and competence, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 41, pp. 1106-1118.
- Jansz, J. (2000). Masculine identity and restrictive emotionality. In: Fisher, A. (Ed.), *Gender and emotion: Social Psychological perspectives*, (166-186), Cambridge University Press
- Juni, S., Grimm, D. (1994). Marital satisfaction as a function of dyadic gender-role constellations, *The American Journal of Family Therapy*, Vol. 22, 2, 106-112
- Long, V. O. (1986). Relationship of Masculinity to Self-Esteem and Self-Acceptance in Female Professionals, College Students, Clients, and Victims of Domestic Violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54(3), 323-327.
- Lueptow, L., Garovich-Schola, L., Lueptow, M. (2001). Social change and persistence of sex typing: 1974-1997. *Social Forces*, Vol. 80, 1, 1-35.
- Markstrom-Adams, C. (1989). Androgyny and its relation to adolescent psychological well being: a review of the literature, *Sex Roles*, Vol. 21, 25-341.
- Norlander, T., Erixon, E., Archer, T. (2000). Psychological androgyny and creativity: dynamics of gender-role and personality trait. *Social behavior and personality*, 28 (5), 423-436.
- Ramanaiah, N. V., Detwiler, F. R. J., & Byravan, A. (1995). Sex-Role Orientation and Satisfaction with Life. *Psychological Reports*, 77, 1260-1262.
- Rose, A. & Montemayor, R. (1994). The relationship between gender role orientation and perceived self-competency in male & female adolescents, *Sex Roles*, Vol. 31, 579-595.
- Shaver, P., Papalia, D., Clark, C., Koski, L. (1996). Androgyny and attachment security. Two related models of optimal personality, *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 22, 582-597.
- Stake, J. (1997). Integrating expressiveness and instrumentality in real life settings: a new perspective on the benefits of androgyny, *Sex Roles*, Vol. 37, 541-564.
- Требежанин, Ж. (2000). Представа о детету у српској култури, Центар за права детета, Београд.
- Васта, Р., Хаитх, М. Миллер, С. (2005). *Дјечја психологија: модерна знаост*. Наклада Слап, Загреб.
- Видановић, С. (2005). *Одбрамбени стил ликовно обдарених адолесцената*. Филозофски факултет – Просвета, Ниш.
- Видановић, С., Тодоровић, Ј., Хедрих, В. (2006). *Породица и посао – изазови родитељства*. Филозофски факултет, Ниш

- Whitley, B. (1983). Sex role orientation and self-esteem: a critical meta-analytic review, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 44, 765–778.
- Woodhill, B.M., Samuels, C. (2004). Desirable and undesirable androgyny: a prescription for the twenty-first century. *Journal of Gender Studies*, Vol. 13, No. 1, 15–28

Snežana Vidanović, Niš

THE CONCEPTS OF ANDROGYNY AND FAMILY ROLES

Summary

On the basis of theoretical discussions and empirical investigations the author has analysed the concept of androgyny which, in accordance with the traditional conceptions, represents a type of gender role that preserves the balance between positive masculine and feminine characteristics. Although many previous studies underline the positive aspects of androgyny, it has transpired that, depending on some specific variables that are part and parcel of studies of androgyny, the obtained results vary and are not always coherent. Apart from the individual plane of investigation, the concept of androgyny has been treated within a broader context of familial functioning, most notably parental functioning.

Key Words: Gender Roles, Androgyny, Parenthood